

הרב יעקב יוסף קרויז

ברוקלין נ.י.

בענין חמץ שנשלח מא"י לחו"ל בספינות ישראל ובאחריות ישראל

אי יש לסמוך על מכירה של בעלי החמץ
 (א) תשובה: הנה פשוט דלא מהני מכירת חמץ של בעלי המוצרים אשר מוכרים את חמצם לגוי לפני הפסח כראוי (כאשר נזהרים כל מערכות הכשרות בבתי חרושת אשר תחת פיקוחם), דהרי מ"מ כיון דהוא ברשות בעל הספינה והוא מקבל עליו חיוב אחריות על החמץ, הרי זה נעשה ברשות ובאחריות ישראל ואסור בהנאה לאחר הפסח.

אי יש לסמוך על מכירה של בעלי הספינה

והנה אם בעלי הספינה הם עושים שטר מכירה על חמץ זה, יש דיעות בין הפוסקים, דהרי חמץ זה אינו שלו, רק שקיבל עליו אחריות, דהרבה אחרונים ס"ל דלא מהני כיון שאין גוף החמץ שלו, והרבה מקילין בדבר, (עי' משנ"ב סק"ד, בשם שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ה' אות ל"ג), אולם מטעם זה עדיין לא שייך לאסור בהנאה, כיון דהרבה פוסקים מקילין בזה.

אמנם בנידון דידן יש לשדות בה נרגא, דהרי כ' הפוסקים (שדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט' אות ל"ה, ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סי' כ"ד, ועוד) כיון דלאחר מכן במשך כל ימי החג משתמשים בחמץ שמכרוהו או סוחרים בו, בטילה כל המכירה למפרע, שהרי עיקרה של המכירה הוא גילוי דעת שאינו רוצה בחמץ, אמנם יש מהפוסקים (ומשו"ת דברי חיים ח"ב סי' מ"ו משמע להקל, ובשו"ת אגר"מ ח"א סי' קמ"ט, וח"ב סי' צ"א) החולקים על זה, וסוברים שהמכירה שריר וקיים, כיון שמחייבים את הנכרי לשלם עבור

שאלה: בתי חרושת בארץ ישראל שמייצרים מוצרים של חמץ ושולחים חמץ לחו"ל ע"י ספינות, והם שולחים החמץ לפני פסח, ובתוך ימי הפסח מונח בהספינה, אם חמץ זה מותר אחר הפסח.

ודבר זה מצוי מאד כי הרבה מוצרי חמץ מגיעים לארצה"ב מא"י המיוצרים בהכשרים מהודרים, ואף המדקדקים קונים מזה בסמכם על הרבנים המכשירים שמכרו החמץ כדת וכדין, ואינו עולה על דעתם אשר יש בזה חשש חמץ שעבר עליו הפסח.

דהנה ספינות הללו שייכים לישראל, כי הדרך של בעלי המוצרים לשלוח החמץ ע"י מפעל "צום" והוא מפעל מיוחד לשלוח קאנטעינערס גדולים ממקום למקום, ויש להם גם ספינות גדולות, והכל שייך להקאמפענ"י הנ"ל אשר בבעלותן של ישראלים מומרים שאינם שומרים תו"מ.

והנה מפעל "צום" מקבלים על עצמם אחריות אבידה ועוד דברים אם הם גורמים ההיזק, בתנאים מסויימים, אולם אעפ"כ דרך המשלחים ליקח עוד אינשורענ"ס [מקאמפענ"י אחר ולא מבעל הספינה] על גניבה וכדומה, ולפעמים יש ש"צום" בעצמם הם השוכרים אינשורענס זה הנוספת [כן נתברר במכתב מחברת "צום"].

והרי לכאורה חמץ זה מונח בבית ישראל דהיינו בספינה של ישראל ובאחריות ישראל, אשר דינו מבואר בשו"ע (בסי' ת"מ) שהוא אסור בהנאה לאחר הפסח, ויל"ע בזה מה דינו, וכן אם מהני מכירת חמץ שעשו בעלי בית החרושת בא"י.

למכור החמץ. אולם לענין אחר הפסח, יש לחלק, דכשלא מכר המפקיד אולי יש להחמיר בזה כיון דלכו"ע איסור יש בזה, אבל כשלא מכר הנפקד יש לצדד בזה דלכמה דיעות ביחד לו מקום בלבד אינו שלו, א"כ בנידון דידן עדיין הי' להקל בזה, [אולם גם ע"ז מבואר בפוסקים (הובא במשנ"ב סקי"ט) דעובר הנפקד].

אינו מקנה לו מקום כלל

א) אולם בנידון דידן, י"ל דלכו"ע צריך הנפקד למכור החמץ, דבשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' קס"ה), דן בחמץ הנשלח ע"י הבאהן (מסילת הברזל) והעלה דאינו עובר המשלח בבל יראה מן התורה, ואפשר דאין חיוב ביעור אפילו מדרבנן. וז"ל שם, והנה כבר נודע דעת הגאונים דהמפקיד חמצו ביד עכו"ם וקיבל העכו"ם אחריות שאין המפקיד עובר בכ"י דכתיב בבתיכם, והרא"ש חולק דמסתמא הנפקד השאיל המקום למפקיד ובבתיכם קרינן ביה, וכבר העלה בתשו' מאיר נתיבים סי' נ"א דהיכי דל"ל הכי יש להקל כדעת הגאונים וכו', וא"כ כיון שעל הבאהן ליכא מקום מיוחד וגם מונח שם עוד חפצים של אחרים ביחד ול"ש לומר כלל שהשאיל לו המקום, א"כ אין המפקיד עובר בבל יראה כלל כדעת הגאונים, ואף שלדעת הרמב"ן והר"ן איכא איסור דרבנן, מ"מ באופן שאין לומר שהשאיל את המקום גם איסור דרבנן ליכא, עכ"ל, וכע"ז הוא בנוב"י או"ח סי' כ'.

ולפי"ז בנידון דידן, הרי המציאות הוא שאינו מקנה לו מקום בהספינה, דהם מניחים קאנטעינער על קאנטעינער, ויכולים להניח בכל מקום שירצו וכיון שיכולים לשנותה בכל מקום שירצה וזה אינו יכול למחות על ידו נמצא שהוא ברשותו של הנפקד ולא של המפקיד, א"כ בודאי אין המפקיד עובר בכ"י מה"ת, (וכ"ה מבואר בהגהות ברוך טעם על דברי הקצוה"ח בסי' קפ"ט בענין זה, וכ"ה במהרי"ט ח"א סי' ס"ה) וגם מדרבנן מסתבר

החמץ, המכירה מתקיימת, ומה שלוקח את החמץ בפסח ומשתמש בו הרי הוא כגוזל את הנכרי, והרי זה מכירה גמורה, ואף דיש להחמיר בזה, מ"מ לאחר הפסח עדיין יש לצדד להקל בזה.

אמנם באמת לפי מה שביררתי אצל חברי ועד הכשרות דעדה החרדית, הם עושים שטר מכירת חמץ רק לבתי החרושת, אבל חמצו של בעלי "צום" אינם מוכרים, דההשגחה הוא רק על המוצרים בא"י, ולא על המונחים בספינה. [ועל מפעל "צום" בעצמם אין הדבר ברור אם הם עושים שטר מכירה כלל, או אם עשאוהו כראוי כדת וכדין].

ולפי"ז צריך לברר, האם יש לאסור החמץ בבל יראה ובבל ימצא, ולאסור החמץ בהנאה אחר פסח, או אם יש לצדד בזה להקל לענין קנסא דאחר הפסח.

ומתחילה נציע צדדי האיסור בנדון, ויש לדון לאיסורא מדין המפקיד חמץ, וגם יש לברר אי שייך בזה דין יחד לו מקום או לא, וזה החלי בעזהשי"ת.

מחלוקת הראשונים בדין המפקיד חמץ

ב) והנה בדין המפקיד חמץ כבר נודע פלוגתא דרבותא, דדעת הגאונים דהמפקיד אינו עובר בל יראה מה"ת, אולם דעת הרא"ש (בפ"ק דפסחים סי' ד') דעובר בבל יראה מטעם דהנפקד משאיל לו מקום להמפקיד, וכ"ה דעת המחבר וכ"ה בשו"ע"ר ס"א, וכ"ה בשו"ת דברי חיים סי' כ"א דקי"ל דחמצו של ישראל ביד גוי מה"ת חייב לבער כהרא"ש, וכן נקט בטו"ז סק"ד. ובאמת גם לשי' הגאונים דאינו עובר מ"מ מדרבנן מיהא עובר. (ובאמת כעין מחלוקת זו, הוא בשו"ע חו"מ סי' קפ"ט ובטו"ז, ובקצוה"ח).

ולפי"ז הכא לא מבעיא דבעל המוצרים (המפקיד) צריך למכור החמץ, דהוה ממש ברשותו, כיון דמקנה לו מקום, אלא גם הנפקד צריך למכור כיון דהוא באחריותו ובביתו, ולא גרע מיחד לו מקום דלכמה דיעות צריך

וכאמור דגם בשועה"ר העתיק לאיסור לענין הנאה.

*

(ו) ועתה נברר צדדי ההיתר בזה, די ש לצדד בזה הרבה להקל, בהקדם דכיון דאיסור חמץ שעבר עליו הפסח אינו אלא קנסא, א"כ הדבר הוא קל מאוד, דבכמה צירופים ודאי יש להקל בזה.

חמץ שקיבל עליו אחריות, ועבר עליו הפסח

ומתחילה נקדים די ש לצרף דברי החק יעקב והא"ר שהבאנו לעיל (באות ה'), דדעתם דלא גזרו חכמים בחמץ שעבר עליו הפסח, אלא בחמצו של ישראל, ולא בחמצו של עכו"ם המופקד ביד ישראל דקיבל עליו אחריות, ואיברא דבמשנ"ב (סק"ה) סיים דאין לסמוך רק לענין הנאה, ולא לענין אכילה, מ"מ יש לצרף זאת לסניף.

חמצו של מומר

(ז) יש לצרף את דעת הסוברים דלישראל מומרים לא שייך לקנוס על חמצו, פ"י דאיברא דבמשנ"ב (סימן תמ"ח סקי"א, ומקורו מדברי הטו"ז) הביא דלישראל מומר אסור למכור דדינו כישראל לכל דבר ועובר עוד משום לפני עור, והחמץ אסור לאחר הפסח בהנאה, מ"מ יש חולקים על זה (מגן האלף סי' תמ"ח סק"ז), וסוברים שלא קנסו חז"ל לאסור חמץ שעבר עליו הפסח, רק במי שהוא בכלל ישראל שנוכל לומר לגביו שהקנס ירתיעהו מלהשהות חמץ ברשותו בפסח, אבל מי שיצא לגמרי מכלל ישראל ר"ל, ומתנהג כנכרי לכל דבר לא שייך לקנוס את חמצו שהרי בודאי לא יחליט להשבית החמץ מביתו מפני קנס זה, ויש שכתבו עוד יותר (מקום שמואל סי' ז' הו"ד בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סי' י') שבעצם הענין דינו כנכרי, כי מה שאמרו חז"ל אע"פ שחטא ישראל הוא, לא אמרו רק

דאינו עובר, אבל הנפקד עובר מה"ת על כל יראה ובבל ימצא, א"כ באופן שאין בעלי הספינה מוכרים החמץ והם ישראלים, יש לאסור החמץ, כיון שהוא ברשותו, וגם מחויבים באחריות, (ואפי' לשי' הקצות בסי' קפ"ט דגם היכא דאינו מיחד להו מקום, נקנה המקום להמפקיד, הרי לא יתכן כ"ז רק בדבר ששייך להקנות, אבל באופן די ש להניח על גבי קאנטעינער אחר בלא מקום, ודאי לכו"ע לא מקנה לו מקום).

אין המפקיד מניח במקומו רק הנפקד

(ד) ועוד י"ל עפ"י המבואר בחו"מ בסי' קפ"ט בהגהות ברוך טעם, דאפי' לשיטה זו דהנפקד מקנה לו מקום להמפקיד, מ"מ כ"ז כשהמפקיד בעצמו הניח חפצו במקום המושאל, אבל אם הנפקד לקח הפקדון בעצמו והניחו באיזה מקום ברשותו, ודאי של הנפקד הוא ולא של המפקיד, ולפי"ז ה"ה הכא, דאין המפקיד מניחו במקומו, אלא בעלי הספינה הם המניחים כל דבר במקומו, א"כ ודאי הוא של הנפקד, וע"כ אי לא מכר הנפקד את החמץ הרי הוא עובר בכל יראה ובבל ימצא.

(ה) ומעתה לפי הצדדים לאיסור הנ"ל, נבאר אי יש לאסור בהנאה אחר הפסח, הנה בחמץ של עכו"ם שהם ברשות ובאחריות ישראל אם עבר ולא ביערו או מכרו, כ' במשנ"ב (בסי' ת"מ סק"ה) דדעת הרבה פוסקים (מג"א, פר"ח, שאג"א סי' ע"ח, שועה"ר, ובית מאיר, וכן מצדד במקו"ח), דאסור באכילה ובהנאה כמו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אולם יש מקילין (חק יעקב וא"ר) בעיקר דין זה, דלא גזרו חכמים בחמץ שעבר עליו הפסח אלא בחמצו של ישראל ולא בחמצו של עכו"ם המופקד ביד ישראל, אולם במשנ"ב סיים די ש לסמוך עלייהו רק לענין היתר הנאה, ולא באכילה, ובחזו"א (או"ח סי' קי"ח סק"ה) מבאר דמדברי הראשונים מבואר בהדיא דאסור גם בהנאה,

רי"א) דמי שיש לו בית שיש עליו ביטוח לכל השנה, ובאמצע השנה מכר הבית, ולא מכר בהדיא גם האחריות, ונשרף הבית, אזי הדמי ביטוח הוא להמוכר, דאין נכלל בהמכירה גם הביטוח, דלא מכר לו את האחריות, והביא ראיה לזה מדברי הרמב"ן הובא ברמ"א בחו"מ סו"ס רמ"א בענין מכירת קרקע באחריות ע"ש.

וא"כ כיון דהישראל בעל המוצרים לא מכר את זכות האחריות שיש לו, נמצא דהנפקד ("צום") מחויב באחריות לישראל (לבעל "אוסם"), אמנם ישראל זה אינו הבעלים של החמץ, כי דבאמת החמץ שייך עכשיו להגוי ("ד"אוסם" מכר החמץ להגוי), א"כ אפשר לומר דאין לאסור בהנאה אחר הפסח, דאין זה בכלל דין קיבל עליו אחריות שאסור בכל יראה ובכל ימצא.

אולם עדיין צריך רב לזה, דחילוק זה לא מצאתי בהדיא בפוסקים, מ"מ בהדיא היתרים דלעיל חזי לאצטרופי.

אינם מקבלים אחריות לגמרי

ט) ועוד יש לצרף דלפי המבואר במכתב של "צום" (כן שמעתי מא' ועדיין לא נתברר הדבר לאמיתו) דאף דהם מקבלים אחריות דאבידה (בתנאים מסויימים) אם הם גורמים ההיזק, מ"מ לא מקבלים אחריות דגניבה, דעל גניבה לוקח כל משלח אינשורענ"ס בעצמו, א"כ י"ל דהא דקיבל עליו אחריות נעשה כברשותו הוא רק אם מקבל על עצמו כל אחריותו, (היינו גניבה ואבידה כפשטות השו"ע) דע"י זה נעשה כשלו, אולם אם קיבל על עצמו רק חלק מהאחריות, י"ל דאינו נעשה ממש כשלו.

אולם עדיין צ"ע בזה, די"ל דסוף סוף כיון דהם מחויבים באחריות אבידה, (דהם יותר מסתם קבלת אחריות דשומר חנם, דהוא רק מפשיעה) שפיר נעשה שלו, ותאסר אף לאחר הפסח.

[והנה י"א דגם על אחריות פשיעה עובר

לענין שאסור להכשילו באיסור, אבל לגבי נפשיה הרי הוא חשוב כנכרי גמור וחמצו דינו כדין חמץ של נכרי, איברא דהסכימו הפוסקים שאין לסמוך על סברות אלו להקל, (שו"ת מהרש"ם ח"ח סימן ע"א), שדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט' אות א' בשם הרבה פוסקים), מ"מ ודאי יש לצרף זאת לסניף, כיון דמצינו פוסקים דמקילים בזה לכתחילה (מגן האלף סק"ז, מקום שמואל הנ"ל).

אחריות על חמץ שמכרוהו הבעלים

ח) ועוד יש לצרף ולומר דאע"ג דאנן קי"ל דחמץ של עכו"ם המופקד ביד ישראל ובאחריות ישראל בפסח, ועבר עליו הפסח, דיש לאסור באכילה (ובהנאה), לא מצינו דין זה רק באופן דהחייב אחריות הוא לבעל החמץ, כגון חמץ של נכרי ממש, דמופקד ביד ישראל המחויב באחריות, דהאחריות שהוא חייב הוא להגוי, ובזה כ' במשנ"ב ובשועה"ר להחמיר, כנ"ל, אבל באופן שהוא מחויב אחריות לאדם אחר שאינו בעל החמץ, בזה לא מצינו שדיברו הפוסקים.

ולכאורה יש לצדד ולומר דבאופן זה אינו עובר בכל יראה ובכל ימצא, דהנה הא דאחריות בלבד אסור, הוא משום דנעשה כשלו, (כמבואר בגמ' פסחים ל"ב.) אולם היכא דהתחייב באחריות על חמץ זה לאדם זר, ולא לבעל החמץ, הרי לא שייך לומר דנעשה כשלו, והרי"ז דומה להמקבל אחריות על חפץ של הפקר המונח ברשותו, דבודאי לא שייך לומר דנעשה שלו ע"י קבלת אחריות בלבד.

וא"כ הכא בנידון דידן, הרי איה"ג דהישראל (בעל המוצר כגון אוסם) עושה שטר מכירה לנכרי כראוי (כמו ששמעתי ממשגיחי בד"ץ), אבל זה ודאי דאין מוכרים להגוי זכות האחריות על החמץ (שהתחייב לו "צום"), דפשוט דאין מוכרים רק החמץ בפועל, ובמכירה זו לא נכלל זכיות האחריות.

[וכע"ז מצינו בשו"ת מהרש"ם, (ח"ב סי'

ומשמעות דברי המג"א משמע דאין להתיר רק כשנכרי השני קיבל אחריות והוא ברשותו, דאז יכולים לצרף שי' הגאונים, אבל באופן שנכרי השני קיבל אחריות לבד ועדיין הוא ברשות הישראל בכה"ג לא התיר המג"א, וכ"כ במקו"ח (חידושים סק"ד) והובא במשנ"ב (סק"ו).

אולם בשו"ע"ר (סי"ד) כשהביא דברי המג"א לא הביא בכלל צירוף הגאונים, רק כ' וז"ל אע"פ שחמץ שהוא של ישראל ממש המופקד אצל נכרי אף שקיבל עליו הגוי אחריות אין מועיל כלום לפטור את הישראל שלא יעבור עליו בכל יראה, מ"מ חמץ זה שהוא של גוי אלא שאחריותו הוא על הישראל ועל ידי כן נעשה כאילו הוא שלו, וכיון שגוי אחר קיבל עליו אחריות כשהי' על ישראל, אין לישראל חלק ונחלה בחמץ זה וא"צ לבערו כלל, עכתו"ר. הרי מבואר דחמץ של עכו"ם שהישראל קיבל אחריות, ועכו"ם אחר קיבל ג"כ ע"ז אחריות אבל החמץ עדיין מונח ברשות ישראל, אין לישראל חלק ונחלה בחמץ זה.

וא"כ בנידון דידן באופן שבעל המוצרים לקח בעצמו אינשורענ"ס נוספת, נמצא דבעל הספינה מקבל אחריות על חמצו של עכו"ם, ויש כאן עוד אינשורענ"ס של בעל המוצרים, והחמץ הוא ברשות הישראל בעל הספינה, א"כ לשי' השו"ע"ר יש לצדד דבכה"ג אין לישראל חלק ונחלה בזה וא"צ לבערו.

ספינה אינו ברשותו

י"א) (ועוד יש לצרף בדרך פלפול דידוע דברי הרמב"ם בהל' נחלות (פ"ג ה"א) דאין בכור יורש פי שנים בספינה, דהוה כבראוי כיון דהוא באמצע הים, ואיברא דהרבה פוסקים נתקשו שם על זה, מ"מ י"ל לשיטת הרמב"ם דאינו נחשב כבמוחזק, אולי לא נחשב לרשותו, ואינו תחת ידך).

בכל יראה, והכא ודאי מחויבים הם על אחריות פשיעה, אולם מחמת זה אין לאסור אחר הפסח, כדמבואר בסי' ת"מ במשנ"ב [ש.].

אולם כ"ז כשאין על "צום" רק אחריות אבידה בלבד ולא אחריות גניבה כלל דהיינו שבעל המוצרים לקח בעצמו אינשורענ"ס מיוחד על גניבה, [ובשביל האינשורענ"ס קאמפענ"י אין לאסור אחר הפסח כיון שאין ברשותם], אבל באופן ד"צום" הם השוכרים אינשורענ"ס מיוחד על גניבה וכדו' א"כ לכאורה אין כאן היתר זה, דכיון דהם משלמים על האחריות נמצא דהם תחת אחריות "צום", ועדיין צ"ע בזה.

כשאחר קיבל עליו ג"כ אחריות

י) ועוד יש לצדד, דהנה כ' הרמ"א (בסי' ת"מ ס"א) דישראל שקיבל אחריות על חמצו של עכו"ם אפי' אם נטל הישראל את החמץ קודם שהגיע זמן הביעור והוליכו לנכרי אחר והפקידו אצלו בביתו, אעפ"כ כשיגיע זמן הביעור חייב לילך וליטלו מיד הנכרי ולבערו.

וכ' המג"א (סק"א) דכל זה כשהנכרי הנפקד השני לא קיבל עליו אחריות החמץ כדרך שקיבל עליו הישראל, אבל אם כל האחריות שהי' על הישראל קיבל עליו ג"כ הנכרי הנפקד השני, א"צ לבערו, דהא דעת הגאונים דאפי' חמצו של ישראל שהפקידו ביד עכו"ם, וקיבל העכו"ם אחריות דשרי, ואף דלא קי"ל הכי מ"מ בחמצו של עכו"ם דאינו שלו ודאי יש להקל, עכתו"ד המג"א.

[והנה בחק יעקב (סק"ב) חולק על כל עיקר דינו של המג"א הנ"ל, וס"ל דכיון דאם יגנב או יאבד מגוי השני, הרי הגוי המפקיד חוזר על הישראל שישלם לו חמצו, לפיכך נחשב חמץ זה כאילו הי' שלו ממש שהוא חייב לבערו, מ"מ כתב השו"ע"ר דלאחר הפסח ודאי יש להקל בזה.]